

Antični mit in slovenska zgodovina

Mirana Jarca prolog k tragediji *Vaška Antigona*

1

Poslednja pomembna periodična publikacija s širšim kulturnim spektrom, ki je v zadnjih treh letih predvojne Jugoslavije pomnožila revialni tisk na Slovenskem, je *Zbornik 39*, načrtovan kot četrtletnik za književnost, znanost in umetnost.¹ Zborniku, katerega prvi in edini zvezek je izšel januarja 1939, je uredništvo pod vodstvom Toneta Seliškarja začrtalo povsem jasen program: objavljati »vse, kar je najboljšega v slovenski, hrvaški in srbski književnosti, umetnosti in znanosti z njihovo lastno besedo«, pri čemer se kot edino merilo za presojo prispevkov zahteva »umetniška, znanstvena in socialna [!] vrlina«. Ne samo iz programa, ki je v uvodu natančneje razložen, ampak tudi iz objavljenih besedil je povsem razločno razbrati dvoje značilnosti zbornika: prva je načrtna jugoslovanska usmerjenost, ki pa je odločno antiunitaristična, saj uredništvo vsakogar, ki meni, »da je mogoče več jezikov stopiti v en sam jezik«, ozmerja s sovražnikom »države in vseh treh rodov, ki to zemljo orjejo in sejejo«, zato seveda podatek, da je le nekaj manj kot polovica vseh objavljenih tekstov pisanih v srbskohrvatskem jeziku, to stališče zgovorno podkrepljuje; druga značilnost pa je levičarska politična opredelitev z izrazitim poudarkom na socialni tematiki, ki se ne kaže samo v objavljenih leposlovnih in esejističnih tekstih, ampak v precejšnji meri tudi v izboru reproduciranih risb in slik.

Prvič obj.: Zadavec, Franc et al. (ur.): *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1985* (Obdobja, 7). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1987, str. 373–381.

1 *Zbornik 39: književnost, znanost, umetnost*, januar 1939, št. 1, 160 str., izdaja »Konzorcij Zbornika« v Ljubljani, urejuje, in za uredništvo odgovarja Tone Seliškar.

Zbornik je imel, če izvzamemo ocene v srbskohrvatski publicistiki,² razmeroma šibek odmev, saj sta o njegovem izidu v slovenskem tisku izčrpnjeje poročala samo dva časnika,³ medtem ko so ga literarne revije trdovratno zamolčale. Ta ugotovitev preseneča tem bolj, ker so v publikaciji objavljeni tudi prispevki več slovenskih pisateljev, kot so npr. Miran Jarc, Lojz Kraigher, Ivan Potrč in Tone Seliškar, ki naši javnosti tedaj nikakor niso bili neznan. Najbrž ni tvegano trditi, da je vzrok za to manj v specifični ideološki obarvanosti *Zbornika 39* in bolj v tem, da je obtičal že pri prvi številki.

Tako po času kot tudi po vsebinski zasnovi sodi zbornik nedvomno v območje socialnega realizma, ki je predmet raziskovalne pozornosti tega simpozija, toda kljub temu ni v središču mojega zanimanja. Če sem zbornik vendarle vsaj na kratko predstavil, je to pač posledica dejstva, da je malo znan in da ga slovensko literarno zgodovinopisje ni raziskovalo, čeprav je bibliografsko registriran.

Šele tako nam postane razumljivo, zakaj pisci zgodovinskih pregledov in razprav, ki se ukvarjajo z Miranom Jarcem in njegovim opusom, uredniki njegovih del, sestavljalci bibliografij in drugi niso upoštevali dramskega fragmenta *Vaška Antigona*, ki ga je avtor objavil prav v tem zborniku.⁴ Na to Jarčevo besedilo sem prvič opozoril v uvodni besedi na kolokvij *Antigona 80*, ki ga je l. 1980 organiziralo Društvo za primerjalno književnost, vendar ga takrat nisem utegnil natančneje orisati, saj je bila prireditev posvečena drugi slovenski *Antigoni*, namreč drami Dominika Smoleta.

Jarčeva *Vaška Antigona* je samostojno besedilo, se pravi vsebinsko in kompozicijsko zaključena enota, ki ga avtor označuje kot »odlomek iz tragedije«, in sicer kot njen »prvi prizor«.⁵ To je v resnici edina scena drame, ki je Jarc – kar lahko trdim z gotovostjo – ni nikoli napisal, saj niti v njegovi korespondenci niti v njegovi zapuščini, kolikor sta mi bili dostopni, ni mogoče odkriti najrahlješe sledi o morebitni pisateljevi nameri, da bi napisal takšno delo; integralnega dramskega besedila pa tako ni najti.

Kot razkriva že naslov Jarčevega kratkega besedila, ki obsega 114 vrstic, gre za dramsko obdelavo teme o *Antigoni*, literarnem mitu, ki mu je dal

2 Marksistički časopis »Zbornik« i mentalitet njegovih suradnika, *Bilten Jugoslavenskog antimarksističkog komiteta* 3/1939, št. 5, 9–10; B. T. (Boško Tokin): »Zbornik 39«, *Vidici* 2/1939, 201–203.

3 Zbornik 39. *Jutro* 24. 1. 1939, št. 20; »Zbornik 39« in naše tri kulture. *Slovenski narod* 28. 1. 1939, št. 23. (*Slovenec* izida »Zbornika 39« ni komentiral.)

4 F. Dobrovoljc in S. Janež navajata med publikacijami, kjer je M. Jarc objavljala svoja dela, tudi »Zbornik 39«, v: *Leksikon pisaca Jugoslavije* II, Novi Sad 1979, 554.

5 Miran Jarc: *Vaška Antigona*. Odlomek iz tragedije, v: *Zbornik 39*, št. 1, 97–99. (Tekst je ponatisnjen v dodatku k pričujočemu spisu.)

bistveno podobo šele Sofokles. Ta je iz prvotnejšega in obsežnejšega mita o Labdakidih namreč osamosvojil enega izmed mitemov in ga oblikoval v sklenjeno dramatsko fabulo, v njeno jedro pa umestil spopad med posameznikom in oblastjo, torej spor z naravnost trajno in neizčrpno aktualnostjo. Iz povedanega je razvidno, da Antigona (po tematološko-teoretični opredelitvi R. Troussona⁶) ne sodi med herojske teme, ki so polivalentne in skorajda neodvisne od pripovednega okvira (kot npr. tema o Prometeju), temveč jo uvrščamo v skupino situacijskih tem, za katere je značilno, da imajo čvrst fabulativni kontekst, mrežo med seboj povezanih dogodkov, niz stranskih oseb ipd. In res si Antigone skorajda ne moremo zamisliti brez prekletstva njenega rodu, obeh bratomorov, pasivne sestre, pokopa Polinejka in predvsem seveda ne brez spora med njo in Kreonom. Situacijska tema, kakršna je Antigona, se razlikuje od herojske teme še v nečem: potrebuje kar obsežno ekspozicijo.

Značilnosti Antigone kot situacijske teme seveda niso nepomembne za presojo Jarčevega dramskega sestavka, že zato ne, ker gre za novum v slovenski literaturi: z Jarčevo ubeseditvijo se namreč ta antična tema pri nas prvikrat pojavi v izvirnem literarnem besedilu. Upoštevati pa je treba kajpada dejstvo, da je ta tekst le »odlomek« (sicer neobstoječe celote), ne pa sklenjeno umetniško besedilo, kakršno je npr. Sofoklova *Antigona*, ki je bila že dalj časa na voljo v slovenskem prevodu (prvi prevod je pripravil Cvetko Golar za gledališko uprizoritev l. 1912, l. 1924 pa je precej popravljen izšel v knjižni obliki).

Objavljeno Jarčevo besedilo ni katerisibodi del nenapisane drame, saj je izrecno označen kot prvi prizor. Če pa ga primerjamo s sestavnimi elementi starogrške tragedije, ugotovimo, da tako po mestu kot tudi po funkciji ne ustreza prvemu epeiodionu, temveč prologu, tj. tistemu delu tragedije, ki se nahaja pred vstopno pesmijo zboru, imenovano parodos. Čeprav prolog ni nujna sestavina dramskega uvoda, ki ga po novejši znanstveni literaturi⁷ sestavljata dva raznovrstna elementa dramskega začetka, tj. poleg prologa še parodos, je Sofokles vendarle – tako kot tudi Evripides – vsem svojim tragedijam napisal prologe. In medtem ko se štirje izmed njih členijo kar na tri prizore, sestojijo prologi v *Elektri*, *Filoktetu* in *Antigoni* iz enega samega prizora. Prav temu enoprizornemu prologu v starogrški *Antigoni* pa ustreza Jarčev »prvi prizor« *Vaške Antigone*, saj gre v obeh primerih za ekspozicijo drame, ki šele uvaja pravo dogajanje. Povrhu se oba prologa ujemata tudi

6 Raymond Trousson: *Thèmes et mythes. Questions de méthode*, Bruxelles 1981, zlasti poglavje La tradition historique.

7 H. W. Schmidt: Die Struktur des Eingangs, v: Walter Jens (ur.), *Die Bauformen der griechischen Tragödie*, München 1971.

v identiteti oseb, saj gre tako pri Sofoklu kot tudi pri Jarcu za dialog med sestrama Antigono in Ismeno, le da je slovenski avtor obe ženski preimenoval v Jasno in Maro. Njun dvogovor zadeva kajpada osrednje vprašanje o pokopu ubitega brata in v njem se razkrivata značilni stališči obeh sester: Antigonina odločnost in odločenost, da brata pokoplje, ter Ismenino podrejanje oblasti.

Dramski konflikt tega literarnega mita je moral Jarc na novo konkretizirati, zato je seveda zanimivo, v kakšnem zgodovinskem kontekstu je aktualiziral temo o Antigoni. Zelo nenavadna je njegova odločitev, da postavi tebanško junakinjo v čas, v katerega jih vse do današnjega dne ni postavil noben evropski pisatelj: izbral je čas kmečkih uporov, priljubljeno in pogosto temo v slovenski literaturi.⁸ Jarc je sam zapisal: »Vrši se konec 15. stoletja, po zatoru prvih [!] kmečkih uporov.« Čepprav je oznaka ohlapna, če ne že kar protislovna, lahko pomislimo na upore okrog Škofje Loke in Gornjega Grada, saj je največji upor v 15. stol., tisti na slovenskem Koroškem, nekoliko starejši (1478). Sicer pa niti časovna niti krajevna določitev nista relevantni, zares bistvena je izbira sama, torej avtorjeva odločitev za tisto razgibano obdobje slovenske zgodovine, »ko je pokazala *masa* našega naroda prvikrat in menda tudi zadnjikrat svoje resnično življenje«, kot je zapisal Ivan Cankar,⁹ ki ga je tema kmečkih uporov vztrajno privlačevala.

Ko je Jarc, poldrugo leto po izidu Kreftove *Velike puntarije*, izbral za temo o Antigoni zgodovinsko ozadje kmečkih uporov, je antični mit projiciral v slovensko zgodovino v tistem njenem trenutku, ko sta se krvavo spopadla podložni kmet in fevdalni gospod, ta oboroženi spopad pa je imel seveda vse značilnosti socialno-revolucionarnega boja. Lojze Zupanc, recenzent Kreftove drame, bi Jarca nemudoma uvrstil med »naše progresivne kulturne delavce«, ki jim je »motiv kmetskih uporov postal prav v današnjih dneh znova priljubljena tema«,¹⁰ in niti za hip ne bi podvomil, da ne gre za naključno odločitev. Kakor koli že, Jarčeva odločitev za zgodovinsko temo razrednobojne razsežnosti je nedvomno v skladu z njegovimi novimi nazori, saj se je postopoma preusmeril iz kozmičnega ekspresionizma v socialni realizem oz. novo stvarnost, ali kot pravi Franc Zdravec: pesnik se je »zavzemal za realizem, za odmik iz vesoljskih razsežnosti, za pohod v sredino družbe«.¹¹

8 Prim. zbornik razprav *Kmečki upori v slovenski umetnosti*, Ljubljana 1974, in katalog razstave Odtod samo krvavi punt poznamo, *Kmečki upori v slovenskem leposlovju*, Ljubljana, NUK 7-17. 2. 1973.

9 V pismu Franu Levcu 7. 6. 1901, v: Cankarjevo *Zbrano delo* 26, 203.

10 Lojze Zupanc: Drama o naših kmečkih uporih. *Jutro* 16. 7. 1937, št. 163.

11 Franc Zdravec: *Zgodovina slovenskega slovstva* 7, Maribor 1972, 39.

Svet, v katerem živita Jasna (= Antigona) in Mara (= Ismena), je tradicionalna vaška skupnost, ki jo prisposodablja lipa, za katero stoji v odrskem ozadju grad, druga prisposoda dramatskega konflikta.

Dialog razkriva bistvene razlike med sestrama, ki se kažejo v drugačnem razumevanju tako rekoč vsega: vere, svobode, oblasti ipd. Jasna se pogosto sklicuje na Boga sodnika, govori o blagoslovljeni zemlji oz. svetem kraju, kamor je treba pokopati brata, pa o poveličanju (mišljeno je kajpada zveličanje). Vse to se nanaša na ubitega brata, po katerem je njen rod »segel iz temè po soncu«, in izraža njeno veliko skrb za denimo boljšo kvaliteto njegovega posmrtnega življenja, ki je očitno odvisna od tega, ali bo v krščanskem smislu ustrezno pokopan ali ne. Jasno skratka vznemirja vprašanje, ki je konec koncev eshatološke narave, povezano s povsem konkretno, namreč bratovo smrtjo in njegovim zveličanjem. Na Boga in božje postave se sklicuje tudi Mara, le da je njena skrb drugačna, lahko jo imenujemo konformistična, zato je tudi njeno besedišče nekam trivialno in njena frazeologija stereotipna, saj kar naprej opleta s svetimi Marijami, petimi ranami božjimi in cenenimi sentencami, npr. »Skrivnostna so nam revnim božja pota«. V nasprotju z Jasno je skratka Mara bolj pobožnjakarska kot pobožna, in na koncu jo sestra kar naravnost ozmerja s svetohlinko.

Vendar je razlika med obema sestrama dejansko globlja. Čeprav se obe sklicujeta na cerkvene nauke, se Mara opira na tiste, ki imajo izrazito politični in moralni značaj. Zgovorna je njena izjava, v kateri nastopa Cerkev kot transmisija posvetne oblasti:

[...] sodba

– kaj prav, kaj krivo – ne gre samo gosposki,
takó duhovni nas gospod učijo.

To pa seveda ne more pomeniti drugega, kot da je duhovnik tisti, ki sili kmete k poslušnosti. Drugače od Mare se Jasna opredeli za verski nauk Cerkve.

Še posebej pa velja poudariti, da se Jasna ravna le po božjih zakonih, medtem ko se človeškim postavam upre. V Jasnini lapidarni programatični izjavi »Bog nam sodnik je, ne ljudje sveta!« pristno zazveni temeljni spor Sofoklove *Antigone*. Vendar je ta konflikt (ali po Heglu kolizija) med obema principoma pri Jarcu prav specifično obarvan, saj ti »ljudje sveta« niso le izvršilna politična oblast, ampak predstavljajo cel družbeni razred fevdalne države, so namreč krivična gosposka, proti kateri je vodil ponesrečeni punt

njun brat, brezimni Polinejk. Med gosposko na eni strani in kmeti na drugi obstaja razvidna ločnica; to nasprotje pa je seveda eminentno socialne narave. Jasno je, da napetosti med oblastniki in podložniki v temelju opredeljujejo odnose med sestrama. Medtem ko se Jasna, »ki se ne more vdati v črno sužnost«, upira oblasti nasploh, še posebej »ukazu gosposke strašne«, naj se brata ne pokoplje, pa Mara, ki sodi med tiste, ki so »gluhi za glas vesti in krik krvi«, odločno izjavi: »oblasti hočem biti hči poslušna.«

Vezi, ki obstajajo med bratom in sestrama, so seveda močnejše med njim in Jasno. Lahko celo trdimo, da sta si tudi v nazorskem pogledu bližja, da sta somišljenika, saj gojita skupno sovraštvo do vladajočega fevdalnega razreda. Jasna se gosposki v resnici upre, vendar na drugačni ravni, kot se ji je uprl njen brat. Hkrati pa ne smemo prezreti, da je Jasnina odločitev, da pokoplje brata, precej manj sporna kot Antigonina pri Sofoklu. Posebej je namreč treba poudariti, da ubiti brat pri Jarcu ni sovražnik celotnega političnega občestva, ki bi mu pripadali tudi sestri, ampak je segel po orožju tudi zanju:

za staro pravdo in za božje sonce,
za svetlost v dušah in za božji kruh.

Pri Sofoklu pa je Polinejk tak sovražnik, saj je napadel rodne Tebe, njihovo skupno domovino, njihovo polis, s tem pa je seveda postal izdajalec in bratomorilec povrhu. Pri Jarcu ni nič takega: ni nikakršne enotne in celovite domovine, ni tebanske polis, je le kruto razdeljena in družbeno razslojena rodna dežela. Razločno je potegnjena meja med dvema socialnima razredoma, med plemstvom in kmetstvom ali, boljše rečeno, med izkoriščevalci in izkoriščanimi. Res je Jarčev Polinejk upornik, sovražnik gosposke, pa tudi poraženec je, vendar ni – in na to je treba izrecno opozoriti – zaznamovan kot izdajalec svojega rodu, kar je Sofoklov Polinejk v očeh Tebancev. To pa seveda bistveno olajša Jasnino odločitev, da sklene pokopati brata kljub prepovedi.

Jarčeva *Vaška Antigona* sestoji, kot smo videli, samo iz enega prizora v prologu. Potem ko smo opozorili na nekatere posebnosti tega besedila, ki se naslanja na Sofoklov prolog, si lahko z vso pravico zastavimo naslednje vprašanje: kakšna in kako uspešna bi bila lahko drama, če bi bila grajena na teh temeljih, na razmeroma preprostih stališčih in izhodiščih, ki jih eksponira prolog. (Mimogrede povedano, tistemu, ki bi obešenca snel z vešal in pokopal, očitno sploh ni zagrožena smrtna kazen, ampak samo ječa, kar pa Jasne ne ovira, da se ne bi na dveh mestih patetično spogledovala s smrtjo.) Ali ni ta dramatsko šibka in ne dovolj izostrena ekspozicija

poglavitni vzrok, zakaj *Vaška Antigona* ni nastala kot celoten dramski tekst oz. zakaj sploh ni mogla nastati? Sodba v edini znani oceni Jarčevega teksta, ki jo je napisal Boško Tokin v poročilu ob izidu *Zbornika 39*, našo domnevo prej podpira, kot zavrača: »Odlomak iz njegove tragedije u stihovima *Vaška antigona* [!] spada u manje uspele realizacije inace značajnog slovenačkog pesnika.«¹²

VAŠKA ANTIGONA

Odlomek iz tragedije

PRVI PRIZOR.

Pozorišče: vaška lipa, v ozadju grad. Iz ozadja prideta sestri *Jasna* in *Mara* in se ustavita blizu lipe. Večeri se. Vrší se konec 15. stoletja, po zatoru prvih kmečkih uporov.

- Jasna: O moja sestra Mara, samo ti
si še ostala meni hudo bolni,
O da bilá bi res samo ljubezen,
kar meša mi možgane in srcé.
Pa ne in, ne, zaman si prizadevam,
da bi se prebudila iz te môre,
iz svoje bridke vednosti. Kako
bi rada rekla sebi, da se motim,
da mi obupano srce norí,
ko še in še kriči žejno ljubezni,
ljubezni in pravice vsem ljudem.
O ne, to ni bolezen, to je zdravje,
to ni slepota, to je svetlovidnost!
Ko so vsi drugi še bolní in slepi
na srcu, sem mar res samo še jaz,
ki se ne more vdati v črno sužnost?
Ne samo jaz, o tudi Mara, ti
si, vem, z menoj ... Pa kaj zaupam, bedna,
ko vidim, da še ti si ravnodušna.
O sestra res ne veš, kaj se godi?*
- Mara: Kako si hlastna, Jasna, vsa si vroča.
Kaj se godi? Nič takega, bi rekla,*

12 Vidici 2/1939, št. 6/7, 202.

*saj smo dovolj že doživeli zlega,
in kar biló je, se nam več ne vrne.
Skrivnostna so nam revnim božja pota,
voljno prenašajmo vsako določbo,
in če nič hujšega več ne preti,
zahvalimo Boga, da smo še živi.*

Jasna: *O sestra! Kaj se tudi v tebi motim?
Po tebe sem prišla, da bi na samem,
brez tujih prič, brez tvojega moža
razkrila ti, kar mi ne da več spati
in da bi s tvojo pomočjo ...*

Mara: *Govóri!*
*Vse kar ti je na duši izpovej,
pa hitro, glej, če naju kdo zaloti!*

Jasna: *O kaj bo z bratom najinim, povej?
To mi povej, to moja je bridkost.
O najin brat nesrečni! Samó truplo
na vislicah, plen ptičem roparskim,
je še spomin njegov in opomin
slabičem v strah, a močnim v izpodbudo.
To sveto truplo padlega moža,
ki vodil je naš punt zoper gosposko
za staro pravdo in za božje sonce,
za svetlost v dušah in za božji kruh,
to sveto truplo naj se ne pokoplje
– tako veli ukaz gosposke strašne –
na kraju blagoslovljene zemljé,
kjer bi čakalo poveličanja,
ne, marveč naj visi, dokler ga ptice
in dež in veter, čas ne zgrizejo!
In še veli ukaz: a kdor ga sname
in zemlji izroči kakor kristjana,
ta bo obtožen in obsojen v vôzo
kot puntar! O nedobra nam usoda!
Brat bil je nama! Naša kri! Naš rod
po njem je segel iz temè po soncu.*

Mara: *Nesrečnica, kaj hočeš, kaj zahtevaš?
Če taka je postava, mar naj jaz
uboga ženska, skušam zopravati.*

Jasna: *Povej mi sestra, boš mi li v pomoč?*

Mara: *Še zdaj ne vem, kaj snuješ in kam meriš?*

Jasna: *Srcé mi ukazuje pokopati
oskrunjeno teló na svetem kraju.*

Mara: *Nesrečna, blazno tvoje je početje.
Kaj ne poznaš postave?*

Jasna: *O postava,
ki čista vest je ne prizna, ne véže!
Bog nam sodnik je, ne ljudje sveta.
Mar se bojiš ljudi bolj kot Boga?*

Mara: *Pregrešno govoriš! Bog ti odpusti,
ne veš, da ženske moramo molčati,
samo možem beseda gre, a sodba
– kaj prav, kaj krivo – gre samo gosposki,
tako duhovni nas gospod učijo.
Ne zapeljuj me, sama zapeljana,
oblasti dolžna si se pokoriti,
oblasti hočem biti hči poslušna.*

Jasna: *To tvoja je beseda? Dobro. Nočem
te begati. Ostani kar na varnem.
O časi zli, ko se razhajajo
sestré in bratje, matere, sinovi
kot tujci med seboj, tipaje v mraku,
gluhi za glas vesti in krik krvi.*

Mara: *O Jasna, daj, pomiri se, prevdari,
v propast drviš. Kaj ni dovolj gorjá
zgrnilo se na nas? ... Počakaj sestra!*

Jasna: *Kar ti prevdarjaj, čakaj in ugibaj,
pomirjena z vestjó za nizko ceno,
a mojo vest vmiri samo dejanje!
Dejanje moram izvoršiti! Sama
bom brata pokopala, pa četudi
me hlapci odženo v temnico grajsko.
O slajša od ljubezni smrt je častna!*

Mara: *Marija Sveta! Stoj! O pet ran božjih,
o sestra, vsa sem trda od tesnobe,
kaj se ti nič ne smilim, trdosrčna.
Ne meči se v pogubo!*

Jasna: *Kak si dobra,
Kako si skrbna, misli rajši nase,
da boš pred svetom čista kot doslej.*

- Mara: *Vsaj drugim ne razkrivaj se kot meni.
Obljubljam ti, da bom o vsem molčala.*
- Jasna: *Molčala boš? Še lepše! O opreznost
iz strahopetnosti! Še bolj sovražim
tvoj svetohlinski molk!*
- Mara: *Kako si kruta.
Blazniš!*
- Jasna: *Daj, da bom časov blaznih vredno
dejanje izvršila. In naj smrt
bo mojega življenja svetel konec!*
- (Odhaja)*
- Mara: *Le pojdi kamor žene te slepota!
O Bog, prihrani mi še to gorjé!*
- (Odide v nasprotno smer)*

Zaslišijo se rogovi in bobni. Kmalu se oder napolni s čuvaji, hlapci in kmeti, ki se razvrstijo pod lipo.

Miran Jarc